

מדינת ישראל
משרד החינוך
מינהל חברה ונוער
אגף של"ח וידיעת הארץ

מנחם אוסישקין – איש הברזל של התנועה הציונית

בית מחניים ברחביה, רחוב אוסישקין, בניין המוסדות הלאומיים, בניין הכשקת הישוב-בית הרב
קוק, בית מחניים, הגן הבוטני באוניברסיטה העברית, מערת ניקנור

"פסגת הגאולה השלמה זוהי גאולת ירושלים"

(מנחם אוסישקין)

[הקט"ל](#), מתוך: ויקיפדיה

מאת: **יונתן פרגר**

עיבוד ועריכה: **רונית בין**
עריכה לשונית: **אפרת חבה**

תשע"ז, 2017

רחוב הנביאים 30, בניין ארלדן ירושלים, 91911, טל': 02-5603190/1, פקס': 02-5602054
inbalba@education.gov – אגף של"ח וידה"א

קובץ זה מכיל קישורים גם לאתרים חיצוניים לאתר משרד החינוך.
תוכן אתרים אלו, לרבות הפרסומות שבו, הוא באחריות בעלי האתרים ואינו באחריות משרד החינוך.

פנימי, לא להפצה

מנחם אוסישקין – איש הברזל של התנועה הציונית

בית מחניים ברחביה, רחוב אוסישקין, בניין המוסדות הלאומיים, בניין הכשקת הישוב-בית הרב קוק, בית מחניים, הגן הבוטני באוניברסיטה העברית, מערת ניקנור

”פסגת הגאולה השלמה זוהי גאולת ירושלים”

(מנחם אוסישקין)

מנחם אוסישקין (1863-1941) נמנה על ראשי תנועת ”חיבת ציון” ועל ראשי הציונות. אוסישקין פעל רבות לרכישת קרקעות להתיישבות יהודים בארץ. אוסישקין נולד ברוסיה הלבנה (בלארוס). בעקבות הפוגרומים ביהודים – **סופות בנגב** (1881) – הקים ”אגודה של עולים לארץ ישראל” לאיסוף כספים למטרה זו. אוסישקין ביקר בארץ ישראל לראשונה בהיותו בן 28 ובשובו לרוסיה עסק גם בתעמולה ציונית ובפעילות תרבותית. בשנת 1896, נפגש עם הרצל בווינה והיה לתומכו הנלהב. כעבור שנה, החל להשתתף בקונגרסים הציוניים ועד סוף ימיו היה פעיל בהסתדרות הציונית. בעקבות **פרעות קייסינב**

מנחם אוסישקין, מתוך: **ויקיפדיה**

(1903), החליט לעשות מעשה ולדאוג לארגונם של היהודים שבארץ כבסיס להקמת מדינה יהודית. הוא קיבל את הסכמתו של הרצל ויצא לביקור שני בארץ ישראל, ובמהלכו ארגן בזיכרון-יעקב ”כנסת גדולה של יהודי ארץ ישראל” – שלימים צמחה ממנה הסתדרות המורים העבריים. מנחם אוסישקין נמנה על המתנגדים הפעילים לתכנית אוגנדה. הוא פרסם את ”הפרוגרמה שלנו” – חוברת שעסקה בהתיישבות היהודית בארץ ושתמכה בהקמת יישובים חקלאיים על אדמות שתרכוש הקרן הקיימת לישראל ושיועמדו לרשות חקלאים יהודים.

לקראת ביקורו השלישי בארץ ישראל, העלה אוסישקין את הצורך באוניברסיטה עברית. עם ד”ר חיים ויצמן, הוא פעל בקונגרס הציוני ה-11 (1913) למען הקמתה ואף השיג תקציב ראשוני לרכישת שטח על הר הצופים. בגיל 48, עלה אוסישקין לארץ ישראל. בתפקידו כראש ”ועד הצירים”, השיג את הכרת השלטונות הבריטיים בשפה העברית כלשון רשמית בארץ ישראל ורכש את אדמות עמק יזרעאל. כארבע שנים מאוחר יותר, נבחר לראש הקרן הקיימת לישראל, תפקיד שמילא עד יום מותו. בתפקידו זה, הוא פעל במרץ לגיוס כספים לרכישת קרקעות להתיישבות יהודית בארץ ישראל.

מנחם אוסישקין נפטר בביתו בגיל 78 (1941) ונקבר בירושלים, בהר הצופים, ליד קברו של י”ל פינסקר. מסלול הסיור בעקבות מנחם אוסישקין משקף את העשייה הציונית שלו, של המוסדות שבראשם עמד ושל אנשים שפגש בדרכו. המסלול עובר בשני הבתים שבהם התגורר, והנקראים שניהם ”בית מחניים”, במוסדות הלאומיים, בבית הרב קוק, ובגן הבוטני באוניברסיטה העברית, שם מצא מנוחת עולמים.

פרטי המסלול

משך זמן המסלול: כ-4 שעות (ללא הנסיעה).

אורך המסלול: 6 ק"מ.

נקודת התחלה: רחוב אוסישקין 7, "בית מחניים" רחביה.

נקודת סיום: מערת ניקנור בגן הבוטני, הר הצופים.

מגבלות

- אין אפשרות להיכנס ל"בית מחניים" ברחוב שבטי ישראל 36, אלא להביט מהחוץ.
- יש לוודא את שעות הכניסה לגן הבוטני בהר הצופים.

דגשי בטיחות: יש לנקוט משנה זהירות בחציית כבישים ובחציית נתיב הרכבת הקלה.

דרגת קושי: קל, המסלול נגיש לכיסאות גלגלים .

ציוד מיוחד: אין.

אתרים בתשלום: בית הרב קוק.

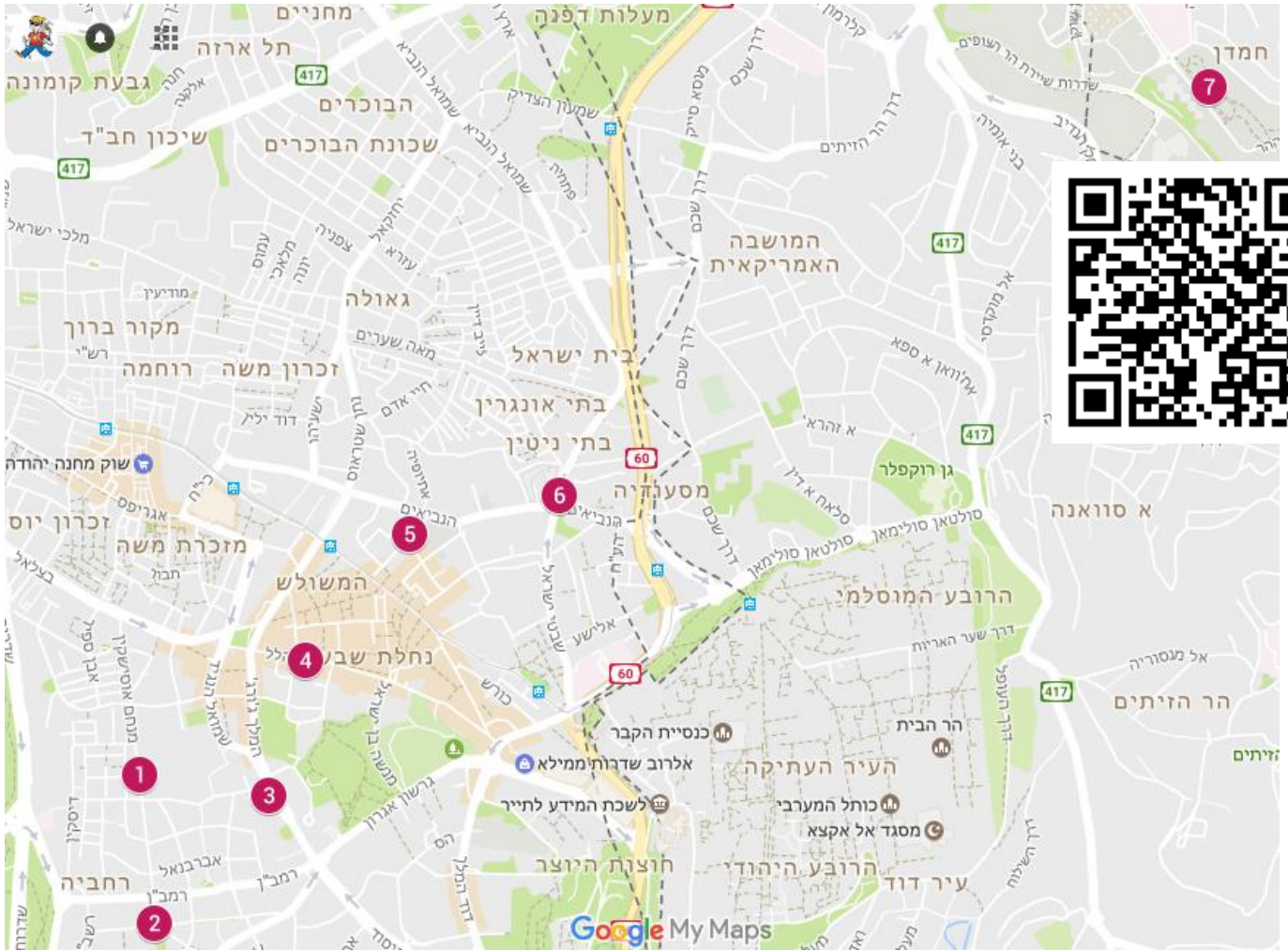
הכניסה לגן הבוטני באוניברסיטה העברית היא ללא עלות, אך יש לתאם מראש ביקור קבוצות.

תיאור ההליכה במסלול

המסלול מתחיל בשכונת רחביה, בביתו של מנחם אוסישקין, "בית מחניים" (1) ברחוב אוסישקין 7. נמשיך ברחוב אוסישקין עד בית מספר 1 (2). נפנה מזרחה (שמאלה) בשדרות בן מימון, וברחוב ארלוזורוב נפנה צפונה (מזרחה). נחצה את רחוב רמב"ן בכיכר "מלמד" ונמשיך ברחוב אבן גבירול עד למפגשו עם רחוב קק"ל. נפנה מזרחה ברחוב קק"ל אל בניין המוסדות הלאומים (3) ברחוב קק"ל פינת רחוב קינג ג'ורג' 48. נמשיך צפונה ברחוב קינג ג'ורג' ונפנה מזרחה (ימינה) אל רחוב הלל. נלך ברחוב הלל עד בניין הכשרת היישוב (4). נשוב ברחוב הלל עד למפגשו עם רחוב ההסתדרות, נפנה ברחוב ההסתדרות לכיוון צפון-מערב (ימינה) ונלך עד למפגשו עם רחוב קינג ג'ורג'. נמשיך ברחוב קינג ג'ורג' עד למפגשו עם רחוב יפו, נפנה ברחוב יפו לכיוון דרום-מזרח (ימינה) ונלך עד לרחוב הרב קוק, נפנה בו צפונה (שמאלה) אל בית הרב קוק (5), ברחוב הרב קוק 9. נמשיך ברחוב הרב קוק עד רחוב הנביאים ונפנה מזרחה (ימינה) אל "בית מחניים" (6) ברחוב שבטי ישראל 36 פינת רחוב הנביאים. נמשיך ברחוב הנביאים עד לרחוב חיל ההנדסה, כביש 60, נחצה את הכביש ונלך צפונה עד רחוב קלרמון גנו. נפנה בו מזרחה (ימינה) ובכיכר נפנה צפונה אל רחוב אהרון קציר. נפנה ימינה ברחוב קציר, לכיוון דרום-מזרח, אל שדרות שיירת הר הצופים. מרחוב זה נפנה לכיוון צפון-מזרח (שמאלה) אל רחוב מרטין בובר. בכיכר נפנה מזרחה (ימינה) אל רחוב אביגדור המאירי, נעזר במדרגות 150 מטרים ונפנה צפונה (שמאלה) אל שער הגן הבוטני בהר הצופים (7). ניכנס בשער איג (א) ונתקדם משם לכיוון צפון-מזרח לעבר מרכז המבקרים. לאחר שנסייר בפינות החמד שבגן הבוטני (ב), נסיים את המסלול במערת ניקנור (8).

מפת המסלול

מתוך: גוגול המפות שלי

בית מנחם אוסישקין (1), רחוב אוסישקין 7 (רמב"ן 32)

בית מנחם אוסישקין נמצא **בשכונת רחביה**, שרבים מתושביה נמנו על ראשי היישוב בארץ ועל נכבדיו לאורך הדורות. הבית מכונה "בית מחניים" על שם ביתו הקודם של אוסישקין ברחוב הנביאים, שאותו נאלץ לפנות.

אוסישקין החליט לרכוש מגרש ברחביה ולבנות עליו את ביתו. הבית נבנה **בסגנון בינלאומי**, על-פי תכניותיו של האדריכל **ריכרד קאופמן** – שתכנן את בתי השכונה.

במבנה היו שלוש דירות – שתי דירות בקומת הקרקע עבור בנו ובתו של אוסישקין ודירה נוספת בקומה העליונה שבה התגורר אוסישקין עצמו. מעל הכניסה למבנה, הוצב השלט "מחניים" בעברית (בעוד שבי"בית מחניים" שברחוב הנביאים, השלט כתוב

באנגלית) – זכר למבנה שנאלץ אוסישקין לעזוב. במרפסת הגדולה של המבנה, נהג אוסישקין להקים סוכה בכל חג סוכות ולארח בה את ראשי היישוב היהודי ואת ראשי המנדט הבריטי.

רחוב אוסישקין 1 (2)

מייסדי שכונת רחביה נמנו על משפחות ספרדיות מכובדות בירושלים, ולכן החליטה "אגודת רחביה" לקרא לחמשת הרחובות המרכזיים של השכונה בשמותיהם של חכמי ספרד מתקופת תור הזהב: רבי שמואל הנגיד, שלמה אבן גבירול, רבי אברהם אבן עזרא, הרמב"ן ורבי יהודה הלוי.

בקצה שכונת רחביה, ניצב בניין הקרן הקיימת לישראל, שבראשה עמד מנחם אוסישקין בשנים 1941-1923. כשם שביקש להטביע את חותמו על יישוב הארץ, ברכישת קרקעות, בהקמת יישובים ובנטיעת יערות, ביקש לשוות לירושלים, שבה התגורר, אופי ציוני יותר כראות עיניו.

בשנת 1933, ביום הולדתו ה-70, החליט אוסישקין שמן הראוי שהרחוב המרכזי בשכונה, הניצב לרחוב קק"ל, ייקרא על שמו. צוותים של עובדי קק"ל נשלחו לקבוע את שמו בשלטי קרמיקה מהודרים ולהסיר את שמו של רבי יהודה הלוי. תושבי השכונה ניסו למחות, אבל כוחו של אוסישקין והשפעתו היו גדולים, וב-1936 נקבע השם החדש רשמית גם במפות.

בניין המוסדות הלאומיים
מתוך: ויקיפדיה

בית המוסדות הלאומיים (3), רחוב המלך ג'ורג' 48

בית המוסדות הלאומיים נבנה עבור המוסדות הלאומיים: הסוכנות היהודית, הקק"ל, וקרן היסוד. עם עליית כוחה של הסוכנות היהודית ועם העברת מרכזה מלונדון לירושלים, היה

הבניין למשכן המוסדות הלאומיים של היישוב בארץ ישראל וסמל של המדינה היהודית שבדרך עד הקמתה.

המקום שבו נבנה בית המוסדות הלאומיים יועד מלכתחילה לבית הספר של השכונה, "הגימנסיה העברית רחביה". תושבי השכונה רצו שבית הספר ישכון בתוך השכונה, ומשום כך נבנתה הגימנסיה על מגרש שיועד לבית הכנסת של השכונה, ואילו המגרש שברחוב קינג ג'ורג' ניתן למוסדות הלאומיים. בשנת 1923, התמנה אוסישקין ליו"ר [הקרן הקיימת לישראל](#), זאת לאחר שלא נבחר לראש הוועד הפועל הציוני עקב חילוקי דעות בינו ובין חיים ויצמן. הקק"ל נוסדה ב-1901, בקונגרס הציוני החמישי, כאמצעי לאיסוף כספים מיהודים לשם קניית קרקעות בארץ ישראל ולשם הכשרתן להתיישבות יהודית. בתפקידו כיו"ר הקק"ל, פעל אוסישקין רבות נגד חוקי המנדט שהגבילו קניית אדמות. גולת הכותרת של פעילות הקק"ל בתקופתו הייתה גאולת קרקעות עמק יזרעאל, שנעשתה לאחר שהתעוררה מחלוקת גדולה בנושא רכישת האדמות בשל קשיים תקציביים. מנחם אוסישקין נשא נאום חוצב להבות ובו ציין כי האדמה אכן יקרה, אבל בארץ ישראל הזמן יקר עוד יותר: "אם הבררה היא לקנות היום ביוקר או מחר בזול – אחליט: היום", הוא אמר, "ואם האדמה יקרה, תאמרו שאוסישקין ורופין הם סוחרים גרועים, אבל אם היינו מחמיצים את הקנייה, הייתם רשאים לראות אותנו כפושעים". את נאומו סיים במילים: "השליכוני מן ההנהלה, אולם העמק יישאר שלנו" ([סיפור העמק](#), בתוך: אתר הקק"ל).

[הקופסה הכחולה](#), מתוך: [ויקיפדיה](#)

אוסישקין היה פעיל ביותר גם בקונגרסים הציוניים: ב-1935 נבחר לנשיא הוועד הפועל הציוני וב-1936 נאבק בתכנית החלוקה של ועדת פיל. מאמרותיו: "בשנאה מהרסים עולמות, באהבה בונים עולמות". בבניין המוסדות הלאומיים, נערכו טקסים ממלכתיים, כגון טקס הבאת ביכורים שנתי, אשר ניסו להקנות צביון ממלכתי לאומי ואף צביון עצמאי ליישוב העברי בארץ ישראל ולמנהיגיו. יהודה האזרחי, בספרו "עיר, אבן ושמים", תיאר טקס הבאת ביכורים לבניין המוסדות הלאומיים:

הלכנו בסך לבושי חולצות לבנות, סלינו על כתפינו, ראשינו עטורים והבאנו לקרן הקיימת ביכורים... בחצר הפנימית המוקפת באגף קרן היסוד מכאן ואגף קרן הקיימת מכאן, ולנוכח מרפסת החזית, נערכו הטקסים להמוני עם, אנשים נשים וטף. כבר הייתי מנוסה באילו מטקסים אלה, בשלוש הרגלים, ביי"ט בטבת, בכ"א בתמוז וכדומה, בבחינת משתתף סביל, הצועד עם כולם בסך, ובא, ועומד, ושר – או ממלמל – שירי מולדת, וצופה במסכת, ומאזין לנאומים. (יהודה האזרחי [1968], [עיר, אבן ושמים](#), תל-אביב: מערכות, עמ' 100, מתוך: [ויקיפדיה](#))

יהודה האזרחי תיאר בספרו גם את טקס קבלת דגל ירושלים ביום הדגל:

[זונם פה וזונם שם](#), שיר, מתוך: [יוטיוב](#)

"ויום אחד יצאנו בסך, הגימנסיה כולה, ושירה אדירה על שפתותינו, נושאי הדגלים בראש ואני ביניהם... ילדי ירושלים, מוריהם ורבים מהוריהם כבר נאספו בחצר המוסדות הלאומיים, שורות שורות, לבושי חג, אל נוכח המרפסת, המיועדת מקדמת דנא למנהיגי האומה" (שם, מתוך: [ויקיפדיה](#)). בשל חשיבות הבניין, פשטו עליו חיילים בריטיים ב-29 ביוני 1946 ("השבת השחורה") וחיפשו בו מסמכים הקשורים לארגון ההגנה.

בחצר המבנה, חגגו תושבי ירושלים את החלטת ארגון האומות המאוחדות ביום כ"ט בנובמבר (29 בנובמבר 1947).

בה' באייר תש"ח, ערכו חברי מנהלת העם ששהו בירושלים הנצורה ולא יכלו להגיע לתל-אביב להכרזת העצמאות טקס הכרזת עצמאות חלופי לתושבי ירושלים בחצר בית המוסדות הלאומיים.

לאחר קום המדינה, נערכו בבית המוסדות הלאומיים הישיבות הראשונות של הכנסת. ב-14 בפברואר 1949, הושבע בבניין נשיא מדינת ישראל הראשון, חיים ויצמן, ומשרד ראש ממשלת ישראל היה בבניין עד שנת 1962.

גם כיום, הבניין משמש את הנהלת ההסתדרות הציונית, את הסוכנות היהודית, את הקרן הקיימת לישראל ואת קרן היסוד.

בשנת 1961, עם הקמת מינהל מקרקעי ישראל, צומצם תחום אחריותה של הקק"ל. ב-1961, נחתם "כתב האמנה" בין מדינת ישראל והקק"ל המעניק לקק"ל ייפוי כוח להיות המוסד הממונה על פיתוח אדמות הארץ, על ייעורן ועל הסברה חינוכית-ציונית.

מוסדות הכשרת היישוב (4), רחוב הלל 14

מוסדות הכשרת היישוב, ירושלים של פעם בפייסבוק

הכשרת היישוב הייתה חברה ציונית מיישבת שפעלה בתקופת היישוב ובארבעים שנותיה הראשונות של המדינה עד שנת 1988. בראש החברה עמדו ד"ר ארתור רופין, פרופ' אוטו ורבורג וד"ר יעקב טהון. בתקופה הראשונה לפעילותה, התרכזה החברה ברכישת קרקעות להתיישבות חקלאית. בתום מלחמת העולם הראשונה, עסקה, בשיתוף עם הקק"ל, גם ברכישת קרקעות להתיישבות עירונית ורכשה את אדמות השכונות תלפיות ורחביה בירושלים. בשנים הראשונות לכיבוש הבריטי, מנע הממשל רכישת אדמות פרטיות בארץ ישראל, אולם איסור זה בוטל ב-1920 בזכות ההבנה כי הכשרת היישוב פועלת לתועלת הציבור.

עד קום המדינה, רכשה החברה כמחצית מאדמות ארץ ישראל שהיו בידי היישוב היהודי. החברה המשיכה לפעול גם לאחר הקמת המדינה. בשנת 1954, חדלה החברה מרכישת אדמות להתיישבות והתרכזה בפיתוח ובבנייה. בשנת 1988, החליטו המוסדות הציוניים להפריט את הכשרת היישוב, והיא הועמדה למכירה. איש העסקים יעקב נמרודי רכש את החברה.

בית הרב קוק, צילום: רונית בין

הרב אברהם יצחק הכהן קוק היה הרב הראשי האשכנזי הראשון בארץ ישראל, פוסק, מקובל והוגה דעות. הוא נחשב לאחד מאבות הציונות הדתית. הרב קוק נתמנה לרבן של יפו והמושבות, ולאחר מלחמת העולם הראשונה לרבה האשכנזי של ירושלים. הוא הקים את הרבנות הראשית לארץ ישראל וכיהן כרב הראשי האשכנזי הראשון, וכן ייסד את ישיבת "מרכז הרב". בשל מעמדו של

אוסישקין ובשל תחומי פעילותו כיושב ראש הקק"ל, נוצרו נקודות מפגש וחיכוך בינו ובין הרב קוק, ויחסייהם התאפיינו בקרבה ובריוח, באהדה ובהסתייגות, בהתלהבות ובאכזבה. חרף ההערכה של הרב קוק לאוסישקין ולפועלו, הוא לא נמנע מהטחת ביקורת נוקבת כלפיו וכלפי הממסד הלאומי שאותו ייצג. באגרות ששלח לאוסישקין בשנת תר"פ, התלונן הרב קוק על חילול שבת על-ידי פקידים של הממסד הציוני העובדים ב"ועד הצירים", מוסד שנשא אז באחריות לפעילות הציונית בארץ ישראל. נראה כי אוסישקין, שכיהן אז כיו"ר הקק"ל, אכן היה מעוניין בשמירת ערכי היהדות, אלא שבעניין זה הוא לא כפה את מרותו. הפער בין אוסישקין לרב קוק בא לידי ביטוי גם בזיקתם לאוניברסיטה העברית בירושלים, שנחשבה כאחת מגולות הכותרת של המפעל הציוני בתקופת המנדט. אוסישקין נמנה על הפעילים המרכזיים שהובילו להקמתה, ובדומה למרבית המנהיגים הציונים, ראה בה את הביטוי העמוק לממד הרוחני של החזון הציוני ונכס בעל ערך מדיני. בתודעת חלק מן ההנהגה הציונית, היה הר הצופים אלטרנטיבה להר המוריה. האוניברסיטה עתידה הייתה להיות מקור ההשראה למימוש חדשני של האידיאל הנבואי: "כי מציון תצא תורה" (ישעיהו ב, ג). הרב קוק עמד על הסיכויים ועל הסיכונים הגלומים באוניברסיטה העברית **בנאמו בטקס חנוכת האוניברסיטה**. הוא ראה בישיבה שייסד בירושלים את אחד הגורמים העשויים לאזן השפעה שלילית אפשרית של האוניברסיטה. למרות חילוקי הדעות בין השניים, הייתה הערכה הדדית רבה ביניהם, ולאורך השנים שיתפו שני האישים פעולה בתחומים שונים ושניהם, כל אחד בתחומו, תרמו תרומה מכרעת להתממשות החזון הציוני.

"בית מחניים" (6), רחוב שבטי ישראל 34 פינת רחוב הנביאים

בית מחניים, מצגת, מתוך: שימור אתרים

"בית מחניים" הוא בניין מפואר אשר נבנה בשנת 1885 לשמש ביתו הפרטי של הבנקאי יוהנס פרוטיגר. שם הבית לקוח מפסוק בספר בראשית, פרק לב, פסוק ג: "וַיִּקְרָא שֵׁם הַמָּקוֹם הַהוּא מַחְנֵיִם". הכניסה הראשית שבחזית הבניין מעוטרת משני צדיה בפילסטרים ועליהם גמלון משולש. באמצע הגמלון, חקוק שם הבית באנגלית: "Mahanaim".

בין השנים 1922-1927, התגורר מנחם אוסישקין בבית זה. אוסישקין שכר את הבית מאגודת "האחים", שמקום מושבה בלונדון, שיפץ את הבית וריהט אותו בפאר רב. בשנת 1927,

לאחר שרעידת אדמה פגעה בבניין אוגוסטה ויקטוריה שבו התגורר הנציב העליון הבריטי, הפקיע הנציב את "בית מחניים" ועבר לגור בו, ואוסישקין, על אף מחאותיו, נאלץ לעזוב את המבנה. הוא בנה את ביתו ברחביה.

בשנת 1937, שימש "בית מחניים" את בית הספר "אוולינה דה רוטשילד", והיום נמצאת במבנה זה לשכת שר החינוך של מדינת ישראל.

הגן הבוטני בהר הצופים (7), רחוב שומרי ההר, הר הצופים

פרופ' איג עם תלמידיו,
מתוך: **ויקיפדיה**

שער איג (א) – שער זה לגן הבוטני קרוי על שם **פרופסור אלכסנדר איג**, בוטנאי שהיה מראשוני חוקרי הצמחים בארץ ישראל, ראש המחלקה לבוטניקה באוניברסיטה העברית בירושלים ומייסד הגן הבוטני הלאומי בקמפוס הר הצופים. בשנת 1931, כתב אפרים קציר, שלימים היה הנשיא הרביעי של ישראל, על מורו: "אלכסנדר איג, ראש המחלקה לבוטניקה, היה אוטודידקט בתחומו ובעל ידע מדהים בצמחי ארץ ישראל. הוא היה לוקח אותנו לטיולים ארוכים במדבר יהודה ומראה לנו את מאבקים של הצמחים לשרוד" (מתוך: **ויקיפדיה**).

אלכסנדר איג היה הראשון שקרא לשמירת הטבע בארץ המתחדשת. במאמרו "תוספת לידיעת הצמחייה בישראל" משנת 1926, כתב בין היתר: "על המתעניינים בטבע הארץ ובגורלה להתארגן לאגודה לשם שמירת הטבע בארץ, שאחד מתפקידיה הראשיים יהי לעמוד על המשמר בכל מה שנוגע לצמחיית הארץ" (מתוך: **ויקיפדיה**).

הגן הבוטני של האוניברסיטה העברית בהר הצופים (ב) – הגן הבוטני היה גולת הכותרת של עבודתו המדעית והחינוכית של פרופ' אלכסנדר איג. איג ביסס את הגן על הצומח של ארץ ישראל וייסד אותו לפי בתי גידול: דיונות זעירות, גדת נחל, חורש ים-תיכוני זעיר וכו'. את הצמחים לגן ליקטו בארץ ישראל וגם בסוריה, בטורקיה, בעירק ובלבנון – שממנה אף הביא איג 350 שתילי ארזים. לאחר מלחמת השחרור, כשהר הצופים היה מובלעת בשליטה ישראלית בתוך שטח ירדני, נחפרו בגן תעלות קשר והוטמנו בו מוקשים.

ב-26 במאי 1958, נהרגו בגן ארבעה חיילים ישראלים שנתקלו במארב ירדני. יושב הראש האמריקני של ועדת שביית הנשק, שבא לתווך בין ישראל וירדן, נהרג גם הוא בתקרית זאת. בגן מוצגים קרוב ל-1000 ממיני צמחי הבר של ישראל, מתוכם כ-240 מינים נדירים או כאלה המצויים בסכנת הכחדה, אוסף גאופיטים – צמחי בצל ופקעות ממינים שונים ואוסף זרעים להעשרת אוסף צמחי הגן ולהחלפה עם גנים בוטניים אחרים, וכן מאגר להשבת מינים לטבע.

ג'ון ואמילי גריי היל רכשו שטח בהר הצופים בשנת 1890 והקימו שם בית. בשנת 1902, התגלתה בשטח שרכשו מערת קבורה מימי בית שני. במערה נמצאו שבע **גלוסקמאות**, ועל אחת מהן נמצאה כתובת

ביוונית עתיקה ושתי מילים בעברית או בארמית. ביוונית: "העצמות אלה של נקנר איש אלכסנדריה שעשה את הדלתות". בעברית או ארמית: "נקנר אלכסא". ניקנור תרם למקדש את **הדלתות המפרידות בין עזרת נשים לעזרת ישראל**, וכאשר הביאן לארץ ישראל ממצרים, נעשה לו נס:

כָּל הַשְּׁעָרִים שֶׁהָיוּ שָׁם (בבית המקדש) נִשְׁתַּנּוּ לְהִיּוֹת שֶׁל זָהָב, חוּץ מִשְׁעָרֵי נִיקְנוֹר, מִפְּנֵי שֶׁנַּעֲשֶׂה בָּהֶן נֶס... מֵהוּ נֶס שֶׁנַּעֲשֶׂה בָּהֶן? אָמְרוּ: כִּשְׁהָיָה נִיקְנוֹר מְבִיאֵם מֵאֶלְכָסֵנְדְרִיָּא שֶׁל מִצְרַיִם, עָמַד עֲלֵיהֶן נְחֹשׁוֹל שְׁבִימִם לְטַבְּעוֹ, וְנָטְלוּ אֶחָד מֵהֶן וְהִטִּילוּהוּ לָאֵם. וּבִקְשׁוּ לְהִטִּיל אֶת הַשְּׁנִי וְלֹא הִנִּיחוּ נִיקְנוֹר. אָמַר לָהֶם: אִם אַתֶּם מְטִילִין אֶת הַשְּׁנִי - הִטִּילוּנִי עִמּוֹ. הָיָה מְצֻטָּעַר וּבָא עַד שֶׁהִגִּיעַ לְנִמְלָה שֶׁל יָפוֹ. כִּינּוֹן שֶׁהִגִּיעוּ לְנִמְלָה שֶׁל יָפוֹ, הָיָה (הדלת שהושלכה) מְבַעֲבֵעַ וְעוֹלָה מִתַּחַת הַסִּפִּינָה. וַיֵּשׂ אֲוֹמְרִים: אַחַת מִיֵּן חָיָה שְׁבִימִם בְּלָעָה אוֹתוֹ וְכִינּוֹן שֶׁהִגִּיעַ נִיקְנוֹר לְנִמְלָה שֶׁל יָפוֹ, פָּלְטָתוֹ וְהִטְלָתוֹ לַיַּבֶּשֶׁה. (תוספתא מסכת יומא, מהדורת ליברמן, פרק ב, מתוך: ויקיפדיה)

הכניסה למערת ניקנור - צילום תמר הירדני, ויקיפדיה

בשנת 1903, הגיעה גלוסקמא זו למוזאון הבריטי, ושם היא נמצאת עד היום. מנחם אוסישקין יזם להקים פנתאון לאומי במערה. ב-2.7.1934, התקיימה ישיבת הקק"ל ובה הוחלט על הקמת פנתאון לאומי ציוני. אולם, רעיונו של אוסישקין להקים פנתאון במערה לא יצא לפועל. רק עצמותיו של ד"ר י"ל פינסקר הובאו לקבורה במערה זו, וכן נקבר בה אוסישקין עצמו, בצהרי יום שישי באוקטובר 1941. חלקת גדולי האומה הוקמה לאחר קום המדינה בהר הרצל, בין השאר משום שהר הצופים היה מובלעת בתוך ירדן.

ביבליוגרפיה מומלצת

- אוסשקין, מנחם (1943), **מנחם אוסישקין: מנהיג העם, מבשר התחייה, איש ירושלים**, גואל הקרקע – מדבריו, במלאות שנה לפטירתו (י"ב בתשרי תש"ג), ירושלים: הלשכה הראשית של הקרן הקיימת לישראל.
- גולדשטיין, יוסף (2001), **אוסישקין – ביוגרפיה**, ירושלים: מאגנס.
- גורן, דותן (2014), "זכר איש הברזל בעיר אבן ושמים: הנצחת אוסישקין בירושלים – מהעיר העתיקה לבנייני האומה", **עת-מול**, 233, עמ' 23-26.
- ויץ, יוסף (1962), **אוסישקין – שרטוטים לדיוקנו**, הקק"ל, ירושלים.
- כץ, יוסי (1989), "המפנה ביחסם של אוסישקין וחובבי ציון לפיתוח ירושלים ולהקמת האוניברסיטה העברית לפני מלחמת העולם הראשונה", בתוך: חגית, לבסקי (עורכת), **ירושלים בתודעה ובעשייה הציונית**, מרכז זלמן שזר, ירושלים.
- **ספר אוסישקין (ליובל השבעים שלו)** (1934), ירושלים: הוועד להוצאת הספר.
- שווארץ, שלום (1949), **אוסישקין באגרותיו: ממוסקבה ועד ירושלים**, ירושלים: ראובן מס.
- שפירא, יאיר (2007), "מערת ניקנור בהר הצופים: הפנתאון שקדם להר הרצל", **ארץ ישראל**, כח, עמ' 454-462.

קישורים אינטרנטיים נוספים

- **[בסוכה עם מנחם אוסישקין](#)**, מאת ישראל רוזנסון, "שבת", מוסף **מקור ראשון** לתורה, הגות, ספרות ואמנות.
- דמות החודש: מנחם אוסישקין, בתוך: **[מגד ירחים](#)**, עלון חודשי להנחלת משנתו ומורשתו של הרב קוק, גיליון 132, 2011.
- **[הבאת הביכורים למוסדות הלאומיים](#)**, יוטיוב, 1.31 דק'.
- **[הגן הבוטני בהר הצופים – גן היסטורי עם הפנים לעתיד](#)**, יוטיוב, 3.33 דק'.
- **[מפת הגן הבוטני](#)**.
- **[סיור וירטואלי בגן הבוטני](#)**, אתר הגן הבוטני.
- **[סיפורה ההיסטורי של הקק"ל](#)**, יוטיוב, 7 דק'.
- **[סיפורה של הקק"ל באנימציה](#)**, יוטיוב, 1.15 דק'.

